

**MOLIYAVIY HISOBOTLARNING SHAFFOFLIGINI TA'MINLASHDA
BUXGALTERIYA HISOBINING ROLI****Zaripova Sayohat**

*Samarqand iqtisodiyoti va
servis instituti, Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya
hisobi va audit kafedrası assistenti
99-253-84-44*

Ziyodova Rayhona

*Samarqand iqtisodiyoti va
servis instituti, Iqtisodiyot fakulteti
3-bosqich talabasi
93-311-45-01*

MAQOLA MALUMOTI**ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:**

Received: 23.12.2025

Revised: 24.12.2025

Accepted: 25.12.2025

KALIT SO'ZLAR:

*Buxgalteriya hisobi, moliyaviy
hisobot, shaffoflik, Xalqaro
moliyaviy hisobot standartlari,
O'zbekiston, ichki nazorat,
audit, raqamli texnologiyalar*

Ushbu maqola moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlashda buxgalteriya hisobining hal qiluvchi rolini ilmiy jihatdan tahlil qiladi. Moliyaviy hisobot shaffofligining nazariy asoslari, uning iqtisodiy ahamiyati va buxgalteriya hisobining asosiy prinsiplari hamda xalqaro standartlar (XFRS) orqali shaffoflikni ta'minlash mexanizmlari atroflicha ko'rib chiqiladi. Maqolada ichki nazorat tizimi, tashqi audit va professional etikaning shaffoflikni kafolatlashdagi o'rni, shuningdek, raqamli texnologiyalar va innovatsiyalarning ushbu jarayondagi ahamiyati o'rganiladi. O'zbekistondagi XFRSga o'tish jarayoni, ushbu jarayonning yutuqlari va mavjud muammolari tahlil qilinib, shaffoflikni

oshirishga doir amaliy tavsiyalar beriladi. Tadqiqot xalqaro amaliyot va mahalliy qonunchilikdagi o'zgarishlar, xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tegishli farmonlari va Iqtisodiyot va moliya vazirining buyruqlari asosida olib borilgan.

Kirish.

Moliyaviy hisobotlarning shaffofligi zamonaviy iqtisodiyotning, ayniqsa, kapital bozorlari va investitsiya muhitining ajralmas qismidir. U manfaatdor tomonlarga, jumladan, investorlar, kreditorlar, davlat idoralari va boshqa foydalanuvchilarga korxonaning moliyaviy holati, faoliyati natijalari va pul oqimlari to'g'risida to'liq, ishonchli va tushunarli ma'lumotlarni taqdim etishni anglatadi. Shaffoflik investitsiya qarorlarini qabul qilishda ma'lumot asimmetriyasini kamaytirish, korporativ boshqaruv sifatini oshirish va iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash uchun muhim ahamiyatga ega. Aksincha, shaffoflikning yo'qligi moliyaviy bozorlarda ishonchsizlikni keltirib chiqaradi, xatarlarni oshiradi va investitsiya oqimlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu esa, o'z navbatida, iqtisodiy o'sishni sekinlashtirishi mumkin.

Buxgalteriya hisobi tizimi moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlashda markaziy o'rin tutadi. U iqtisodiy operatsiyalarni qayd etish, tasniflash, jamlash va moliyaviy hisobot shaklida taqdim etishning standartlashtirilgan jarayonidir. Buxgalteriya hisobining asosiy vazifasi nafaqat iqtisodiy voqealarni hujjatlashtirish, balki ularni aniq, obyektiv va taqqoslanadigan tarzda aks ettirishdir. Shaffoflikka erishishda buxgalteriya hisobining prinsiplari, standartlari, metodologiyasi hamda ushbu ma'lumotlarni mustaqil tekshirish mexanizmlari hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'zbekiston ham ochiq bozor iqtisodiyotiga o'tish va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish maqsadida moliyaviy hisobot shaffofligini oshirishga intilmoqda. Prezident farmonlari va hukumat qarorlari bilan Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (XFRS) joriy etilishi bu yo'ldagi muhim qadamlardan biri hisoblanadi. Ushbu maqola moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlashda buxgalteriya hisobining ko'p qirrali rolini chuqur tahlil qilishni, nazariy asoslarni amaliyot bilan bog'lashni va O'zbekiston kontekstida mavjud muammo hamda imkoniyatlarni o'rganishni maqsad qilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Moliyaviy hisobot shaffofligining nazariy asoslari iqtisodiy adabiyotlarda keng o'rganilgan. Agentlik nazariyasi nuqtai nazaridan, menejerlar (agentlar) va aksiyadorlar (prinsipallar) o'rtasida ma'lumot asimmetriyasi mavjud bo'lib, bu menejerlarning o'z manfaatlarini aksiyadorlar manfaatlaridan ustun qo'yishiga olib kelishi mumkin. Shaffof moliyaviy hisobotlar ushbu ma'lumot asimmetriyasini kamaytirishga xizmat qiladi, chunki ular menejerlarning faoliyati haqida aniqroq tasavvur beradi va ularning javobgarligini oshiradi. Bundan tashqari, shaffoflik kapital bozorlarining samaradorligini oshiradi, chunki investorlar kompaniyalar haqida ishonchli ma'lumotlarga ega bo'lganlarida, kapitalni samaraliroq taqsimlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa, o'z navbatida, investitsiya xatarlarini kamaytiradi va iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Buxgalteriya hisobining asosiy prinsiplari va standartlari shaffoflikni ta'minlashning markaziy mexanizmlaridir. Xalqaro Buxgalteriya Hisobi Standartlari Kengashi tomonidan nashr etilgan Xalqaro Moliyaviy Hisobot Standartlari (XFRS) global miqyosda moliyaviy hisobotlarning izchilligi, taqqoslanuvchanligi va ochiqqligini ta'minlashga qaratilgan yagona tizimni yaratadi. XFRSning asosiy tamoyillari, masalan, haqqoniy taqdimot, dolzarblik, tushunarliklik, taqqoslanuvchanlik va verifikatsiyalanuvchanlik -hisobotlarning sifatini va shaffofligini oshirishga yo'naltirilgan. Toshkent iqtisodiyot va texnologiyalar universiteti professori tomonidan olib borilgan tadqiqotda ta'kidlanishicha, XFRS moliyaviy hisobotlarda ma'lumot asimmetriyasini sezilarli darajada kamaytiradi, korporativ boshqaruv sifatini yaxshilaydi va xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda strategik ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqotda, XFRS 7 (Moliyaviy instrumentlarni oshkor qilish), XFRS 13 (Haqqoniy qiymatni o'lchash) va XFRS 15 (Mijozlar bilan tuzilgan shartnomalardan olinadigan daromadlar) kabi standartlar shaffoflikni oshirishdagi aniq ta'sirlari bilan ko'rsatilgan.

O'zbekistonda moliyaviy hisobot shaffofligini ta'minlash borasidagi institutsional o'zgarishlar alohida e'tiborga loyiq. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevraldagi 4611-sonli Farmoni bilan mamlakatda XFRSga o'tish majburiy etib belgilandi. 2021 yildan boshlab, aksiyadorlik jamiyatlari, tijorat banklari, sug'urta tashkilotlari va yirik soliq to'lovchilar toifasiga kiruvchi yuridik shaxslar buxgalteriya hisobini XFRS asosida tashkil etishlari va moliyaviy hisobotlarni tayyorlashlari shart. Bu milliy hisob buxgalteriya standartlari (MHBS) ba'zi hollarda xorijiy investorlar uchun tushunarli bo'lmagan ehtiyojlarni qondirish maqsadida qilingan muhim qadamdir. Shu bilan birga, 2024-yil 13-iyulda O'zbekistonda moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va taqdim etish uchun

mo'ljallangan Konseptual asoslar hujjatining yuridik kuchi bekor qilinganligi ham ushbu sohada xalqaro standartlarga to'liq moslashishga qaratilgan siyosatning bir qismi sifatida baholanishi mumkin. Bu jarayon mamlakatning moliyaviy tizimini xalqaro normalarga integratsiya qilishga va xorijiy investitsiyalar uchun jozibadorlikni oshirishga xizmat qiladi. Moliyaviy hisobot shaffofligini ta'minlashda ichki nazorat tizimi, tashqi audit va professional etika muhim kafolat vazifasini o'taydi. Ichki nazorat tizimi korxonaning ichki siyosat va tartiblariga rioya etilishini, aktivlarning himoyalanihini va hisob ma'lumotlarining aniqligini ta'minlaydi. Bu esa hisobotlarning ishonchliligini oshirishning asosiy omillaridan biridir. Tashqi audit, aksincha, mustaqil professional xizmat bo'lib, moliyaviy hisobotlarning belgilangan standartlarga muvofiqligini va haqqoniyligini baholaydi. Audit xulosasi foydalanuvchilarga hisobot ma'lumotlarining ishonchliligiga qo'shimcha kafolat beradi. Auditorlarning professional etikasi, jumladan, mustaqillik, obyektivlik, halollik va maxfiylik tamoyillariga rioya qilish, auditning sifatini va uning ishonchliligini ta'minlashda fundamental ahamiyatga ega.

Raqamli texnologiyalar va innovatsiyalar moliyaviy hisobot shaffofligini oshirishda yangi imkoniyatlar yaratadi. Blokcheyn texnologiyasi hisob ma'lumotlarining o'zgarishligi va shaffofligini ta'minlash orqali firibgarlik xavfini kamaytiradi. Sun'iy intellekt va ma'lumotlarni tahlil qilish vositalari esa katta hajmdagi ma'lumotlarni tezkorlik bilan qayta ishlashga, nomuvofiqliklarni aniqlashga va hisobot jarayonlarini avtomatlashtirishga yordam beradi. Bu texnologiyalar hisobotlarni tayyorlash tezligini oshirib, inson omili bilan bog'liq xatolarni kamaytiradi, shu bilan birga moliyaviy ma'lumotlarning aniqligi va dolzarbligini yaxshilaydi. Raqamli platformalar orqali hisobotlarni e'lon qilish esa ularni keng omma uchun yanada ochiq va oson erishiladigan qiladi.

Moliyaviy hisobot shaffofligini ta'minlashdagi muammolar va xatarlar ham mavjud. Ular orasida "kreativ buxgalteriya" (earnings management), hisobot ma'lumotlarini manipulyatsiya qilish, qonunchilik va standartlarni noto'g'ri talqin qilish yoki ularni buzish, shuningdek, professional malakaning yetishmasligi kabi holatlar uchraydi. XFRSga o'tish jarayoni, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda, malakali kadrlar yetishmasligi, axborot tizimlarini yangilashga ketadigan xarajatlar va yangi standartlarni to'liq o'zlashtirish uchun zarur vaqt kabi qiyinchiliklar bilan birga kechishi mumkin. Bu muammolar shaffoflik darajasini pasaytirib, investorlar ishonchini yo'qotishga olib kelishi mumkin. Shu sababli, bu muammolarni bartaraf etish uchun doimiy monitoring, ta'lim, qonunchilik bazasini mustahkamlash va nazorat mexanizmlarini kuchaytirish zarur. O'zbekiston misolida, XFRS

joriy etishdagi qiyinchiliklarga qaramay, bu jarayonning muvaffaqiyati mamlakatning global iqtisodiyotga integratsiyasi uchun muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot nazariy-analitik yondashuvga asoslangan bo'lib, mavjud adabiyotlarni, jumladan, ilmiy maqolalar, monografiyalar, xalqaro buxgalteriya standartlarini, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining tegishli qonunchilik hujjatlari va normativ-huquqiy aktlarini sintez qilishga qaratilgan. Asosiy e'tibor buxgalteriya hisobining moliyaviy hisobot shaffofligini ta'minlashdagi rolini chuqur tahlil qilishga, uning nazariy asoslarini amaliyot bilan bog'lashga va O'zbekiston kontekstida mavjud vaziyatni baholashga qaratildi. Tadqiqotda deskriptiv va qiyosiy tahlil usullari qo'llanilib, turli mexanizmlar va ularning shaffoflikka ta'siri baholangan. Shuningdek, ma'lumotlar asimmetriyasi, agentlik nazariyasi va bozor samaradorligi kabi iqtisodiy nazariyalar doirasida moliyaviy hisobot shaffofligining iqtisodiy ahamiyati ko'rib chiqildi.

Xulosa

Moliyaviy hisobotlarning shaffofligi zamonaviy iqtisodiy munosabatlarning asosiy tamoyillaridan biri bo'lib, buxgalteriya hisobi ushbu shaffoflikni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Xalqaro miqyosda XFRS kabi standartlar tizimining joriy etilishi hisobotlarning izchilligi, taqqoslanuvchanligi va ishonchligini ta'minlash orqali investorlar ishonchini mustahkamlaydi va kapital bozorlarining samaradorligini oshiradi. O'zbekistonning XFRSga o'tish bo'yicha amalga oshirayotgan islohotlari mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi va xorijiy investitsiyalarni jalb qilishdagi strategik maqsadlariga erishish uchun fundamental ahamiyatga ega.

Buxgalteriya hisobi, nafaqat iqtisodiy operatsiyalarni qayd etish vositasi, balki korporativ boshqaruv sifatini oshiruvchi, ma'lumot asimmetriyasini kamaytiruvchi va iqtisodiy qarorlar qabul qilish uchun muhim asos bo'lib xizmat qiluvchi kompleks tizimdir. Ichki nazorat tizimi, mustaqil tashqi audit va professional etika buxgalteriya ma'lumotlarining haqqoniyligini kafolatlovchi muhim elementlardir. Raqamli texnologiyalar va innovatsiyalar, masalan, blokcheyn va sun'iy intellekt, hisobot jarayonlarini optimallashtirish, xatolarni kamaytirish va shaffoflikni yanada yuqori darajaga ko'tarish uchun ulkan salohiyatga ega. Biroq, shaffoflikni ta'minlashda "kreativ buxgalteriya", axborotni manipulyatsiya qilish va malakali kadrlar yetishmasligi kabi jiddiy muammolar ham mavjud. O'zbekistonning XFRSga o'tish jarayonida ushbu muammolarni hal etish, jumladan, professional kadrlarning bilim va ko'nikmalarini oshirish, axborot

texnologiyalariga sarmoya kiritish va standartlarning qat'iy bajarilishini ta'minlash muhimdir. Kelajakda buxgalteriya hisobining roli moliyaviy va moliyaviy bo'lmagan axborotlarni (masalan, ESG — atrof-muhit, ijtimoiy va boshqaruvga oid ma'lumotlar) integratsiyalash va taqdim etish orqali yanada kengayishi kutilmoqda. Bu esa korxonalarning barqaror rivojlanishga bo'lgan majburiyatini oshiradi va manfaatdor tomonlarga yanada to'liqroq tasavvur beradi. Shuning uchun, O'zbekiston moliyaviy hisobot shaffofligini ta'minlashda quyidagi tavsiyalarga amal qilishi maqsadga muvofiq:

XFRSga to'liq o'tish jarayonini jadallashtirish va uning samaradorligini oshirish maqsadida mutaxassislarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish bo'yicha doimiy dasturlarni joriy etish.

Ichki nazorat tizimlarini kuchaytirish va korporativ boshqaruv amaliyotlarini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish.

Tashqi auditning mustaqilligini va samaradorligini ta'minlash uchun qonunchilik bazasini takomillashtirish va nazorat mexanizmlarini kuchaytirish.

Buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot jarayonlarida raqamli texnologiyalar, jumladan, SI va blokcheyn kabi ilg'or yechimlarni keng joriy etish.

Moliyaviy hisobotlarga qo'shimcha ravishda barqarorlik hisobotlarini (ESG reports) joriy etish orqali korxonalarning ijtimoiy va ekologik javobgarligini oshirish. Ushbu chora-tadbirlar O'zbekistonda moliyaviy hisobotlarning shaffofligini oshirishga, investorlar ishonchini mustahkamlashga va mamlakatning global iqtisodiyotdagi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Toshkent iqtisodiyot va texnologiyalar universitetining ilmiy xodimi dissertatsiyasi, Xalqaro moliyaviy hisobot standartlarining moliyaviy hisobot shaffofligini ta'minlashdagi roli – https://example.edu/dissertation/ifrs_transparency_uz.pdf

2. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirining 2024 yil 14 iyundagi 131-sonli buyrug'i. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan 2024 yil 12 iyulda 3530-raqam bilan ro'yxatdan o'tkazilgan. – https://lex.uz/docs/ministry_order_131-2024

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevraldagi PF-4611-sonli "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida"gi Farmoni. – <https://lex.uz/docs/4740251>

4. IFRS Foundation. Conceptual Framework for Financial Reporting. – <https://www.ifrs.org/issued-standards/conceptual-framework/>

5. Healy, P. M., & Palepu, K. G. (2001). Information asymmetry, corporate disclosure, and the capital markets: A review of the empirical disclosure literature. *Journal of Accounting and Economics*, 31(1-3), 405-440. – [https://doi.org/10.1016/S0165-4101\(01\)00029-9](https://doi.org/10.1016/S0165-4101(01)00029-9)

